

> Retouradres: Postbus 16164 | 2500 BD | Den Haag

Ministerie van Algemene Zaken
t.a.v. Drs. M. Rutte, Minister-President
Postbus 20001
2500 EA DEN HAAG

per e-mail: secretariaatmp@minaz.nl

Bezoekadres:
Bezuidenhoutseweg 30
2594 AV Den Haag
T 088 9846 300
www.scp.nl

Inlichtingen bij
Debbie Verbeek-Oudijk
E d.verbeek-oudijk@scp.nl
M 06 1111 9255

Ons kenmerk
SCP-2021/953

*Correspondentie uitsluitend
richten aan het retouradres
met vermelding van de
datum en het kenmerk van
deze brief.*

Datum 19 april 2021
Onderwerp Adviesbrief Sociaal en Cultureel Planbureau: Bouwstenen voor sociaal
herstelbeleid

Excellentie,

In het briefadvies *Planbureaus voor herstelbeleid. Een doorstart van de samenleving*¹ benadrukten de planbureaus het belang van een spoedige start van samenhangend herstelbeleid. De verschillen tussen groepen namen op diverse gebieden toe, zoals op het gebied van arbeid, inkomen, scholing, eenzaamheid en welbevinden. We zien bij sommige groepen dat de problemen zich opstapelen. Deze adviesbrief gaat over domeinen van beleid en verantwoordelijkheden van departementen heen. We richten deze brief daarom via u aan het kabinet.

De coronacrisis versterkt enerzijds kwetsbaarheden die we als samenleving daarvoor al signaleerden, zoals ongelijke kansen in het onderwijs, onvoldoende zicht op hulpbehoefte vanuit het sociaal domein en de kwetsbare positie van een aantal groepen op de arbeidsmarkt. Anderzijds zien we nieuwe groepen die kwetsbaar uit de crisis komen. In deze adviesbrief biedt het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) vanuit zijn expertise een eerste handreiking voor aandachtsgebieden die tegen die achtergrond een plek zouden moeten krijgen in het herstelbeleid. Zodra de voor het coronavirus meest kwetsbare groepen zijn gevaccineerd, en de druk op de zorg hopelijk afneemt, kan de samenleving weer worden geopend. Met dit vooruitzicht adviseert het SCP de aandacht in het beleid te kantelen van een crisisbeleid gericht op de korte termijn naar herstelbeleid voor groepen die op sociaal en maatschappelijk terrein verzwakt uit de crisis komen en veelal al tegen problemen in het onderwijs, op de arbeidsmarkt of in ondersteuning aanliepen. Het SCP adviseert herstelbeleid te verbinden aan bestaande maatschappelijke opgaven.²

In het eerste deel van deze brief geven we op basis van ons empirisch onderzoek naar de maatschappelijke effecten van corona een analyse van de problemen. In het tweede deel reiken we aanknopingspunten voor het herstel in het kader van het openingsplan van de samenleving aan.

---

¹ Planbureaus (2021). *Briefadvies Planbureaus. Een doorstart van de samenleving*. Geraadpleegd 19 april 2021 via <https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2021/02/18/briefadvies-planbureaus-voor-herstelbeleid/Briefadvies+Planbureaus+voor+herstelbeleid.pdf>.

² SCP (2021). *Koersen op de samenleving, Maatschappelijke opgaven en kansrijke oplossingen door de bril van burgers gezien*. Geraadpleegd 19 april 2021 via <https://digitaal.scp.nl/pdf/16-04-2021/koersen-op-de-samenleving.pdf>.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

Langdurige effecten coronacrisis cumuleren vooral bij kwetsbare groepen, maar de hele samenleving ervaart effecten van deze diepe crisis

De veerkracht van Nederlanders is groot en de meeste mensen redden zich (nog) goed, maar de effecten van de crisis zijn voor een aantal groepen sterker dan voor andere groepen. Verschillen in veerkracht zien we langs de klassieke scheidslijnen wat betreft inkomen, opleidingsniveau en gezondheid en ook tussen oud en jong.³

Effecten crisis stapelen het meest voor mensen met een lage sociaaleconomische positie

Het aantal besmettingen is hoger onder mensen met een lage sociaaleconomische positie, waarbij hun werk en leefsituaties een rol spelen. Ook komen in deze groep vaker gezondheidsproblemen voor en is het risico op ernstige gevolgen van het virus groter dan bij mensen met opleidingen op academisch en hbo-niveau en hogere inkomens. Daarnaast behoren mensen met lage inkomens en minder opleiding vaker tot kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt en hebben zij relatief vaak een flexibel of tijdelijk dienstverband. Ook tijdens deze crisis blijkt dat het vooral deze groepen zijn die relatief vaak hun werk verliezen en een beroep moeten doen op de sociale zekerheid. Onder hen zijn relatief veel jongvolwassenen, mensen met een niet-westerse migratieachtergrond en mensen met een arbeidsbeperking.⁴ Daarbij valt op dat kinderen van ouders met een lage sociaaleconomische status en kinderen op scholen in buurten met veel mensen van niet-westerse herkomst het hoogste risico lopen op leerachterstanden als gevolg van de scholensluiting.

Voor mensen met ondersteuningsbehoeften en mantelzorgers zijn de problemen groter geworden

Al voor de pandemie was de toegang tot zorg en ondersteuning niet voor iedereen vanzelfsprekend en toereikend. Deze bestaande problemen zijn versterkt en voor zowel hulpvragers als professionals is het sociaal domein complex. Vooral mensen met ernstige gezondheidsproblemen worden moeilijk bereikt en bediend, zoals multi-probleemgezinnen, zorgmijders en mensen met ernstige psychische klachten. Deze laatste groep wordt daarnaast geconfronteerd met lange wachtlijsten. Door de pandemie zijn problemen bij deze kwetsbare groepen vaak toegenomen. Deels omdat door maatregelen om de pandemie te bestrijden zorg en dagbesteding is weggefallen en deels omdat uit angst voor besmetting de vraag naar zorg achterbleef. En online contact, zoals beeldbellen met familie of hulpverleners, is voor mensen met beperkingen niet vanzelfsprekend en niet altijd

---

³ De Klerk, M., M. Olsthoorn, I. Plaisier, J. Schaper en F. Wagemans (red.) (2021). *Een jaar met corona. Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona* (p. 75-106). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau; Engbersen, G., M. van Bochove, J. de Boom, J. Burgers, T. Etienne, A. Krouwel, J. van Lindert, K. Rusinovic, E. Snel, A. Weltevrede, P. van Wensveen en T. Wentink (2020). *De heropening van de samenleving. De maatschappelijke impact van covid-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Nederland*. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken Rotterdam.

⁴ Werkgroep Sociale Impact (2020). *Verslag Werkgroep Sociale Impact van de Coronacrisis*. Amsterdam. Geraadpleegd 1 februari 2021 via <https://vnq.nl/sites/default/files/2020-05/eindverslag-werkgroep-socialeimpact-coronacrisis.pdf>.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

effectief. Sociaal isolement en beperking van activiteiten hebben bij deze groepen vaak ongunstige gevolgen voor het behoud van vaardigheden en het welbevinden.

Een deel van de mantelzorgers is tijdens de coronacrisis zwaarder belast, omdat professionele hulp en hulp van andere mantelzorgers voor een deel wegviel. Een langdurige zware belasting van mantelzorgers kan zich uiten in mentale of lichamelijke klachten.

Ouderen zijn sterker geïsoleerd geraakt

Het gezondheidsrisico van het virus is voor ouderen groot, maar door sociale isolatie en beperkte contacten nam ook de eenzaamheid sinds het begin van de crisis onder hen toe, vooral bij de oudste ouderen (vanaf 80 jaar). Eenzaamheid onder ouderen was ook voor corona groot, zowel onder degenen in een verpleeghuis als onder ouderen die zelfstandig wonen. Zij hebben kleinere sociale netwerken dan jonge mensen. Daarnaast vergt een sociaal netwerk 'onderhoud', wat vaak bemoeilijkt wordt door gezondheidsbeperkingen. Als er geen mogelijkheid is om het sociale netwerk te onderhouden, verliest het zijn functie als hulpbron.

Bij jongeren zijn problemen gaan stapelen door de duur en aanpak van de crisis

Jongeren zijn weliswaar minder kwetsbaar voor het virus, maar worden wel hard geraakt. Hun sociale contacten namen flink af en een deel liep leerachterstand of studievertraging op. Gebrek aan stageplekken, sport, sociaal contact en baantjes verminderde het psychisch welbevinden en vergrootte de eenzaamheid, deed de studieschuld oplopen en leidde tot een verminderde motivatie. Ook de werkloosheid nam fors toe, onder meer door het geringe aantal vaste banen en bijbanen, vooral onder jongeren met een mbo-opleiding en een migratieachtergrond. Naast de impact van de crisisaanpak hebben jongeren ook te maken met kwesties die al voor de coronacrisis speelden: kansenongelijkheid in het onderwijs en zorgen om de kwaliteit van onderwijs, onder andere door een lerarentekort, maar ook door de vroege selectie voor vervolgonderwijs waardoor er zeker bij onderwijsvertraging het risico bestaat dat jongeren niet op een passend niveau worden geplaatst.⁵ Voor deze groep zijn er reële en forse risico's op langetermijneffecten van deze crisis.

Benut kansen voor een samenhangend herstelbeleid

Zoals de drie planbureaus in het gezamenlijke advies vroegen om aandacht voor een samenhangend herstelbeleid en dit ook aan te laten sluiten op maatschappelijke vraagstukken die al bestonden vóór de pandemie (kansenongelijkheid in het onderwijs, kwetsbaarheden op de arbeidsmarkt, en de houdbaarheid van formele en informele zorg in de toekomst), vragen we hier ook aandacht voor het benutten van kansen die zich voordoen.⁶ In dit advies laten we zien waar deze kansen liggen en werken we aangrijpingspunten voor herstelbeleid verder uit. We laten zien waar een verbinding gemaakt kan worden tussen het

---

⁵ NRO (2021). *Scholen verschillen in de gevolgen van de eerste schoolsluiting voor de leergroei*. Geraadpleegd 19 april 2021 via https://www.nationaalcohortonderzoek.nl/uploads/2021/03/factsheet_03_nco_schoolenken_def.pdf.

⁶ Zie ook: SER-Denktank (2021). *Perspectief op Herstel*. Geraadpleegd 12 februari 2021 via <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/overige-publicaties/2021/perspectief-op-herstel.pdf>.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

crisisbeleid en het beleid op de langere termijn, waardoor we deze brief richten aan zowel het demissionaire kabinet-Rutte III, als de informateur en onderhandelaars voor een nieuw kabinet. We doen dit achtereenvolgens voor drie domeinen: het onderwijs, de arbeidsmarkt en het sociaal domein. Hierbij stellen we het perspectief van burgers voorop.

Onderwijs: kansen ten goede keren

Veel gaat er goed in het onderwijs, maar reeds voor de coronacrisis kampte het onderwijs met een aantal serieuze problemen. Er zijn zorgen over de kwaliteit van het onderwijs aangezien prestaties in het funderend onderwijs dalen en een deel van de jongeren laaggeletterd van school komt; de socialiserende functie van het onderwijs (en daarmee burgerschap) staat onder druk; de kansenongelijkheid is toegenomen; en is er sprake van een lerarentekort.

Scholen in het primair en voortgezet onderwijs en instellingen in het mbo en hoger onderwijs hebben er veel aan gedaan om hun leerlingen en studenten ook tijdens de coronacrisis zo goed mogelijk les te geven en te ondersteunen. Ouders zelf droegen bij toen scholen sloten. Dat neemt niet weg dat er sprake is van leerachterstanden/studievertraging en dat een aantal problemen in het onderwijs nog meer is gaan knellen. Het Nationaal Programma Onderwijs (Npo) biedt een uitgelezen kans om zowel tijdelijke problemen als gevolg van corona op te lossen als structurele problemen aan te pakken die een langere adem vergen.

Werk leerachterstanden weg en koester de waarde van een volwaardige opleiding en een volwaardig diploma

Het is nog niet bekend hoe afstandsonderwijs op de langere termijn de prestaties en studievoortgang van scholieren en studenten beïnvloedt, maar naar verwachting zijn de resultaten (en voortgang) ongunstiger dan bij volledig fysiek onderwijs. Onduidelijk is ook wat het effect is van aangepaste eisen voor diplomering in het voortgezet onderwijs. Er is een risico dat jongeren hiermee geen volwaardig diploma in handen hebben ('coronadiploma'), met mogelijk negatieve gevolgen voor het studieverloop in de vervolgopleiding.

Versoepeling van opleidings-/studie-eisen of toelatingscriteria zou alleen ter ondersteuning van de school-/studieloopbaan van een jongere moeten worden gehanteerd, zonder dat afbreuk wordt gedaan aan de kwaliteit van de opleiding of studie. Met minder hoge kwaliteitseisen zijn jongeren en de samenleving uiteindelijk niet gediend. Dit houdt in dat opgelopen achterstanden zullen moeten worden ingehaald of verholpen. Daarbij dienen zich didactische (en wellicht logistieke) vragen aan hoe dat het beste kan. Achterstand in begrijpend lezen is bijvoorbeeld voorwaardelijk voor het vervolg van de schoolloopbaan; een stage kan mogelijk in een later stadium worden ingehaald zonder de studie/opleiding daarvoor te onderbreken; het vraagt wel om goede afstemming tussen mbo en hbo en met stage-aanbieders/werkgevers. Het stimuleren van een leercultuur is een urgente opgave voor zowel onderwijs als werkgevers en verdient in alle plannen daarom nu de aandacht.

Voorkom meer kansenongelijkheid door extra inzet op basisvakken en eindtoets

Hoewel we het over een vrij generiek probleem hebben, hebben kinderen uit lagere sociaaleconomische milieus de grootste leerachterstanden opgelopen. Dat is zorgelijk, want het prestatieniveau aan het einde van de basisschool bepaalt

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

voor een groot deel welk onderwijsniveau mensen uiteindelijk weten te bereiken. Door het niet afnemen van de eindtoets namen verschillen in advisering tussen kinderen uit meer en minder kansrijke milieus verder toe; vooral meisjes en kinderen uit lagere sociaaleconomische milieus kregen lagere adviezen.⁷ In 2021 wordt de eindtoets wel weer afgenomen. Grote kwaliteitsverschillen tussen scholen stemden al voor de coronacrisis tot zorg. In coronatijd zijn kinderen uit een lager sociaaleconomisch milieu en scholen met veel van deze leerlingen het hardst getroffen: deze scholen/leerlingen hebben de minste leergroei gerealiseerd.⁸ Dit betekent dat de extra middelen, een geïntensiveerde aanpak en extra onderwijstijd op deze scholen het hardst nodig zijn. We adviseren hiermee terdege rekening te houden in het Nationaal Programma Onderwijs. Landelijk, lokaal en op schoolniveau zullen er goede afspraken moeten worden gemaakt over het aanpakken van leerachterstanden in de basisvakken (begrijpend lezen, taal, en rekenen); dit heeft prioriteit, naast aandacht voor het sociaal welbevinden van leerlingen, en beide vragen aandacht en inzet van middelen.

Versnel de aanpak van het lerarentekort en investeer in zittende leraren

Het al langer bestaande lerarentekort was het afgelopen jaar extra nijpend. Waar alle leraren juist hard nodig waren, vielen zij regelmatig uit; ze kregen zelf corona of moesten in quarantaine. Het gaat ook om kwalitatieve tekorten in het lesgeven. Belangrijk is dat leraren bevoegd zijn, kunnen beschikken over een ruim pedagogisch-didactisch repertoire, en kunnen differentiëren naar individuele leerbehoeften en lesvorm. De coronacrisis heeft de urgentie nog meer zichtbaar gemaakt om te investeren in voldoende en goed personeel.

Er zal op de kortere termijn vooral ruimte moeten zijn voor creatieve oplossingen: zittende leraren kunnen wellicht meer uur werken, zich echt uitsluitend met onderwijstaken bezighouden.⁹ Differentiatie in taken waardoor leraren worden vrijgespeeld voor het lesgeven en voorbereiden daarvan, is een maatregel die ook voor de langere termijn soelaas biedt. Daarnaast kunnen ter bestrijding van de effecten van de crisis oud-docenten worden uitgedaagd weer terug te keren naar het onderwijs; kan zijnstroom verder worden gestimuleerd, evenals het inzetten van leraren in opleiding. Door middel van intensieve tutoring kunnen ook studenten en andere gemotiveerden na een korte opleiding gericht – tijdelijk – achterstanden bij groepen leerlingen en studenten wegwerken. Mogelijk ook dat zij hierdoor geïnteresseerd raken in het vak en een onderwijsbevoegdheid willen halen. Dat is wel een voorwaarde voor structurele oplossingen.

Verdere professionalisering en uitbreiding van het didactische repertoire van leraren is noodzakelijk, waaronder het effectief lesgeven op afstand. Investeren in hybride onderwijs (de combinatie van fysiek onderwijs en onderwijs op afstand) biedt ook mogelijkheden om bijvoorbeeld heel gericht individuele leerachterstanden aan te pakken, door een specifiek op de leerling afgestemd lesaanbod. Tegelijkertijd moeten we de mogelijkheden van online onderwijs niet

---

⁷ NRO (2021). *Scholen verschillen in de gevolgen van de eerste schoolsluiting voor de leergroei*. Geraadpleegd 14 april 2021 via https://www.nationaalcohortonderzoek.nl/uploads/2021/03/factsheet_03_nco_schoolenmerken_def.pdf.

⁸ Zie noot 7.

⁹ De Onderwijsraad (2021). *Tijd voor focus*. Geraadpleegd 19 april 2021 via <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2021/03/25/tijd-voor-focus>.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

overschatten. Onderwijs is eerst en vooral een sociale activiteit met fysieke interactie in de klas.

Vergroot het aantal fysieke ontmoetingen vanwege het belang van socialisatie

De sociale en vormende functie van het onderwijs (waaronder burgerschapsvorming) stond en staat onder druk. Sociale interactie is een wezenlijk onderdeel van het onderwijs en is belangrijk voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongeren. Deze functie is onmisbaar, maar op afstand en digitaal nauwelijks te realiseren. De sociale interactie in de klas, het praktijklokaal of de collegezaal werd door zowel scholieren/studenten als docenten gemist.

Door het volledig of deels sluiten van scholen/instellingen en het lesgeven op afstand, gecombineerd met beperkende maatregelen qua uitgaan, recreëren en sport, plus de avondklokmaatregel, waren en zijn de ontmoetingskansen voor jongeren zeer beperkt. Dit alles heeft zijn weerslag op het welbevinden van jongeren; er zijn bovendien signalen dat het online pesten is toegenomen. De mentale veerkracht van leerlingen en studenten is ook na versoepeling en meer fysiek onderwijs een blijvend aandachtspunt.

Beroepsonderwijs, leerwerkplekken en stages

Mbo'ers die gebruikmaken van de mogelijkheid om met een nog niet volledig afgeronde opleiding te beginnen aan het hbo, lopen het risico daar te worden weggestuurd als ze de mbo-opleiding niet tijdig weten af te ronden. Dit vraagt om een goed gestructureerd inhaalprogramma en afstemming tussen mbo en hbo; om goede studie- en loopbaanbegeleiding; en een ruimhartiger aanvullend beursbeleid om leergierige en ambitieuze studenten over de streep trekken.

Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de overheid (waaronder gemeenten) en het klein- en middenbedrijf/bedrijfsleven om volwaardige stageplekken voor mbo'ers te creëren. Instellingen zelf zijn creatief in het creëren van bedrijfs- en werksimulaties op school. Overheid en bedrijfsleven zouden echter meer kunnen doen om de werknemers van morgen goed voor te bereiden op een werkend bestaan, en daar hoort ook socialisatie in de reële werksituatie bij. Subsidiëring van stageplekken en leerwerkplekken kan meer werkgevers hiertoe verleiden.

Dit zou een impuls moeten krijgen zodra de samenleving verder open kan. Per sector kan daarvoor een plan gemaakt worden en kunnen reeds ontwikkelde plannen worden ondersteund door voorwaarden te stellen aan de (nieuwe) steunpakketten richting bedrijven.

Brede brugklassen, brede scholen

Door gemist onderwijs in het basisonderwijs en het risico op onder advisering kunnen brede brugklassen en een verlengde brugperiode meer dan ooit uitkomst bieden. Er is dan meer tijd om een passend niveau vast te kunnen stellen en opgelopen leerachterstand in te lopen. Hier hebben straks ook leerlingen baat bij die ten tijde van corona in de lagere groepen van het basisonderwijs zaten. Door nu ervaring op te doen met een verbrede en langere brugperiode kunnen lessen voor de toekomst worden getrokken en kan de trend naar een smalle/korte brugperiode worden gekeerd. Leerlingen die dit jaar zijn gestart in het voortgezet onderwijs in de vaak nog smalle en eenjarige brugklassen moeten optimale

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

tussentijdse opstroomkansen krijgen. De Onderwijsraad heeft afgelopen week eenzelfde advies gepubliceerd.¹⁰

Brede brugklassen en bredere scholengemeenschappen, waarbij leerlingen van verschillende onderwijstypen op eenzelfde schoollocatie les krijgen, vervullen tevens een socialiserende functie en kunnen vervreemding (c.q. het opgroeien in aparte bubbels) voorkomen tussen leerlingen met verschillende achtergronden. Burgerschapsvorming is een grote maatschappelijke opgave die niet is gediend met gesegregeerd onderwijs.

Hanteer een brede visie op het arbeidsmarktbeleid voor kwetsbare groepen

Het SCP-rapport *Een jaar met corona*¹¹ laat zien dat de werkloosheid tot dusverre het meest groeide onder jongvolwassenen, laagopgeleiden en mensen met een niet-westerse migratieachtergrond, en/of een laag inkomen. Ook mensen met een arbeidsbeperking hebben minder kansen. Deze groepen behoren relatief vaak tot de flexibele schil. Met name mensen met een tijdelijk of flexibel dienstverband (zoals tijdelijke werknemers, oproepkrachten en uitzendkrachten) en zzp'ers verloren hun werk, vooral in sectoren die direct geraakt zijn door de coronamaatregelen, zoals de horeca, de sector cultuur/sport/recreatie, de kledingverkoop en de reisbranche. De arbeidsmarkt is vooralsnog veerkrachtig gebleken, waarschijnlijk mede dankzij de economische steunmaatregelen, maar is nog niet terug op het oude niveau en de toekomstprognoses zijn onzeker. Ook vakbond FNV en werkgeversorganisatie VNO-NCW spreken daarover hun zorgen uit.¹² De gevolgen daarvan zullen ook worden gevoeld door schoolverlaters, waarvan overigens een deel zal kiezen voor een vervolgopleiding als alternatief voor onzekere kansen op de arbeidsmarkt.

Blijf oude en nieuwe kwetsbaren op de arbeidsmarkt actief steunen

De maatregelen op de korte termijn zijn vooral bedoeld voor compensatie van het inkomensverlies als gevolg van de coronamaatregelen. Voor de meeste mensen bleef het inkomensverlies als gevolg van de coronapandemie vooralsnog beperkt. Onder zelfstandigen en werklozen waren echter vaker en grotere inkomensgevolgen te zien: van hen meldde 38%, respectievelijk 41% dat hun huishoudensinkomen was gedaald.¹³ Bovendien hadden zij vaker dan anderen te maken met een vrij sterke tot sterke inkomensafname. Inkomensverlies kan

---

¹⁰ De Onderwijsraad (2021). *Later selecteren, beter differentiëren*. Geraadpleegd 19 april 2021 via <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2021/04/15/later-selecteren-beter-differentieren>.

¹¹ Josten, E., M. Olsthoorn en J.D. Vlasblom (2021). In: M. de Klerk, M. Olsthoorn, I. Plaisier, J. Schaper, F. Wagemans (red.). *Een jaar met corona. Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona* (p. 75-106). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

¹² FNV en VNO-NCW (2021). *Naar een nationaal herstelplan!* Geraadpleegd 19 april 2021 via <https://www.fnv.nl/getmedia/173f29b2-5199-431a-bc6f-3f12c3065461/2021-04-14-Open-brief-VNONCW-FNV.pdf>.

¹³ Josten, E., M. Olsthoorn en J.D. Vlasblom (2021). In: M. de Klerk, M. Olsthoorn, I. Plaisier, J. Schaper, F. Wagemans (red.). *Een jaar met corona. Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona* (p. 75-106). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

vanzelfsprekend doorwerken op meerdere levensterreinen, zoals de woonsituatie en gezondheid. Het is belangrijk cumulatie van problemen te voorkomen. Stress en schulden kunnen er bovendien toe leiden dat mensen niet meer in staat zijn om de juiste keuzes te maken om uit deze situatie te raken. Dit benadrukt nogmaals het belang van preventie en een integrale aanpak van de problematiek over de levensdomeinen heen.

Het aanvullende sociaal pakket dat tijdens de coronapandemie is ingesteld, zet in op onder andere het bestrijden van jeugdwerkloosheid en de aanpak van problematische schulden, werk-naar-werkactiviteiten, en om- en bijscholing voor met name zzp'ers en kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. De gedachte is dat mensen die hun werk kwijt zijn geraakt in sectoren kunnen gaan werken waar extra handen juist nodig zijn, zoals in de zorg. Op de korte termijn biedt omscholing echter niet voor iedereen een reëel perspectief op werk, ook omdat degenen die hun werk verliezen juist minder geschoold zijn of die leercapaciteit niet hebben. Werkgevers spelen ook een rol bij het faciliteren van bijvoorbeeld scholing en van-werk-naar-werkactiviteiten, maar zij investeren juist minder in hun personeel en in flexibele arbeidskrachten als het economisch slechter gaat. Het is niet vanzelfsprekend dat wat in het maatschappelijk belang is, ook in het belang is van individuele werkgevers. Dit vraagt ook op de langere termijn om een crisesbestendig arbeidsmarktbeleid en een beter doordacht en goedwerkend systeem van werk-naar-werkbegeleiding.

Maak gebruik van bestaande inzichten

De hiervoor genoemde groepen in een kwetsbare positie werken meer dan gemiddeld in een flexibel dienstverband en worden nu bovengemiddeld vaak werkloos waarbij ze aanspraak moeten maken op de sociale zekerheid. De Commissie Regulering van Werk bracht onlangs advies uit om de externe flexibiliteit af te remmen en alle werkenden, ook degenen met een flexibele aanstelling, in staat te stellen zich te blijven ontwikkelen. Het is aan te bevelen om te toetsen of de openingsplannen bijdragen aan de doelen van de langetermijnhervormingen zoals voorgesteld door de Commissie Regulering van Werk.¹⁴ De discussie over de kwaliteit van werk zou zich niet alleen moeten richten op de werk- en inkomenszekerheid van mensen. De SCP-reeks 'De veranderende wereld van werk'¹⁵ laat zien dat het arbeidsmarktbeleid zou moeten starten vanuit een breed perspectief op betaald werk. Waarbij rekening wordt gehouden met de wisselwerking tussen de arbeidsmarkt en andere terreinen (onderwijs, wonen, zorgen) die zich voordoen in het leven van burgers.

Geef snel meer prioriteit aan mensen met een arbeidsbeperking

Niet voor iedereen was en is er een reëel perspectief op een plek op de arbeidsmarkt. De onzekere positie op de arbeidsmarkt gaat vaak gepaard met een gebrek aan hulpbronnen op meerdere terreinen: naast opleiding speelt ook

---

¹⁴ Commissie Regulering van Werk (2020). *In wat voor land willen wij werken? Naar een nieuw ontwerp voor de regulering van werk*. Den Haag: Commissie Regulering van Werk. In lijn hiermee zijn ook: WRR (2020). *Het betere werk. De nieuwe maatschappelijke opdracht*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, en SER-Denktank (2021). *Perspectief op Herstel*. Geraadpleegd 12 februari 2021 via <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/overige-publicaties/2021/perspectief-op-herstel.pdf>.

¹⁵ Zie dossier 'De veranderende wereld van werk', te raadplegen via <https://www.scp.nl/onderwerpen/veranderende-arbeidsmarkt/dossier-veranderende-arbeidsmarkt>. De slotbeschouwing van deze SCP-reeks volgt eind april 2021.

gezondheid bijvoorbeeld een grote rol. Gezondheid is voor werkgevers een belangrijk selectie criterium om mensen aan te nemen of te behouden. Zo is het aandeel werkgevers dat mensen met een arbeidsbeperking in dienst neemt de afgelopen jaren nauwelijks toegenomen. De eindevaluatie van de Participatiewet van het SCP¹⁶ liet zien dat veel werkgevers zich verantwoordelijk voelen en aan het denken zijn gezet door de banenafpraak, maar dit vertaalt zich vervolgens lang niet altijd in een daadwerkelijke plaatsing. Bestaande regelingen, zoals loonkostensubsidie en jobcoaching, zijn voor werkgevers complex gebleken en zijn zij zijn onvoldoende op de hoogte van de mogelijkheden. De maatregelen zijn vaak gericht op financiële compensatie. Voor werkgevers is dat een belangrijke voorwaarde, maar het is niet doorslaggevend. Zij lopen vooral aan tegen praktische zaken, zoals het creëren van geschikt werk, een goede match tussen vraag en aanbod, en extra begeleiding, wat soms structureel nodig is. Een actieve werkgeversbenadering en het 'ontzorgen' van werkgevers is belangrijk om werkgevers te ondersteunen bij het creëren van werk en de begeleiding van werknemers uit de doelgroep. Juist in de herstelperiode is het aanpakken van dergelijke praktische belemmeringen belangrijk voor een goede match tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, ook over sectoren heen. Niet alleen tijdelijk, maar structureel een goedwerkend systeem van begeleiding en ondersteuning.

Ten aanzien van mensen met arbeidsbeperkingen acht het SCP het noodzakelijk dat deze structurele problemen nu meteen aangepakt worden tijdens de openings- en herstelplannen. Mensen met arbeidsbeperkingen werden al met afnemende kansen op werk geconfronteerd, maar lopen door de crisis het risico dusdanig grote achterstanden tot de arbeidsmarkt op te lopen dat ze nauwelijks nog in te halen zijn. Dat leidt tot maatschappelijke en sociale isolatie van een grote groep mensen. Het gaat hier niet om incidentele, maar structurele problemen die nu moeten worden bijgestuurd.

Vergroot de baankansen voor mensen met migratieachtergrond

Vershillende groepen met een migratieachtergrond hebben al langer een kwetsbare positie op de arbeidsmarkt. Dat komt tot uiting in een geringere arbeidsdeelname en groter afhankelijkheid van flexibel werk, met minder baan zekerheid en bescherming. Statushouders zijn vaak afhankelijk van de bijstand, hebben niet vaak een vaste baan en een relatief grote kans op baanverlies. Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa zijn wel veel aan het werk, maar hebben lage lonen en onzekere contracten, waarbij het risico van baanverlies relatief groot is. Nakomelingen van niet-westerse migranten hebben eveneens een zwakkere, meer conjunctuurgevoelige positie op de arbeidsmarkt, vanwege een sterkere afhankelijkheid van flexibel werk.

De overzichtsstudie *Kansrijk integratiebeleid op de arbeidsmarkt*¹⁷ van het Centraal Planbureau (CPB) en het SCP laat zien dat de toegang tot werk voor asielmigranten spoediger kan verlopen door hun eerder toegang te geven tot de arbeidsmarkt, door sneller hun kennis en vaardigheden vast te stellen en hun

---

¹⁶ Echtelt, P. van, K. Sadiraj S. Hoff, S. Muns, K. Karpinska, D. Das en M. Versantvoort (2019). *Eindevaluatie van de Participatiewet*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

¹⁷ Jongen, E., S. Muns, C. Thijs, H.-W. de Boer, J. Dagevos, R. Dillingh, J. Ebrecht, W. Huijnk, K. Karpinska, J. Klaver, J. Schaper, T. de Wilde en A. Zulkarnain (2020). *Kansrijk integratiebeleid op de arbeidsmarkt. Beleidsopties voor het verbeteren van de arbeidsmarktuitskomsten van personen met een migratieachtergrond*. Den Haag: Centraal Planbureau/Sociaal en Cultureel Planbureau.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

diploma's te certificeren, door hun Nederlandse taalvaardigheid op een hoger niveau te brengen, door persoonlijke begeleiding te bieden, en door rekening te houden met hun kennis en vaardigheden en de kans op werk bij het plaatsingsbeleid. Voor nakomelingen van niet-westerse migranten kunnen onder andere een betere studiekeuze, hulp bij het vinden van stages en teruggeleiden van voortijdig schoolverlaters naar het onderwijs bijdragen aan betere baankansen.¹⁸ (Onbewuste) discriminatie van werkgevers is nog altijd mede bepalend voor de kansen op de arbeidsmarkt van een aantal groepen, waaronder mensen met een niet-westerse migratieachtergrond. Aanpassingen van werving en selectie die de ruimte voor (onbewuste) discriminatie en de bias in procedures terugdringen, kunnen bijdragen aan betere baankansen voor personen met een migratieachtergrond. Voor verbetering van de positie van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa lijken vooral aanpassing van arbeidsvoorwaarden en woonvoorzieningen aangewezen.¹⁹ Ook voor deze groep helpt incidentele hulp niet, omdat de problemen structureel zijn. Voor de effectiviteit van de openingsplannen is het van belang dit versneld ter hand te nemen. De genoemde kansrijke beleidsopties zijn zowel voor het crisis- als herstelbeleid relevant.

Vergroot de aandacht voor de kwaliteit van werk en werkdruk

De coronapandemie heeft ook meer fundamentele vragen opgeroepen over de kwaliteit van werk in onze samenleving, die ook na de coronapandemie actueel blijven en waar mogelijk ook kansen liggen. Zo grijpt de crisis niet alleen in op de werkzekerheid van mensen, maar raakt het ook aan andere aspecten van de kwaliteit van werk, zoals de waardering van bepaalde beroepen en de werkdruk. Ook zijn door de coronamaatregelen steeds meer mensen thuis gaan werken. Dit biedt kansen, maar brengt ook risico's met zich mee.²⁰ Enerzijds neemt het thuiswerken stress weg door verminderde reistijd en doordat men thuis vaak meer vrijheid heeft bij het uitvoeren van het werk en het afstemmen van werk op privéactiviteiten. Anderzijds doet het thuiswerken voor veel mensen de grenzen tussen werk en privé vervagen en kunnen ze daardoor het gevoel hebben altijd beschikbaar te moeten zijn. Het is goed denkbaar dat ook na de coronapandemie nog veel thuis zal worden gewerkt. Veel organisaties denken nu na over het zogenoemde 'hybride werken'. Er is geïnvesteerd in de infrastructuur, veel werkgevers zien de voordelen in termen van vastgoed en een deel van de werkenden zal de voordelen niet willen opgeven. Indien deze omslag inderdaad plaatsvindt, zullen de grenzen tussen werk en privé echter blijvend broos zijn en bestaat er een risico dat het voor mensen lastiger wordt zich van hun werk los te koppelen. Mensen die het gevoel hebben altijd aan te staan, kunnen niet herstellen. Vermoedelijk zijn het met name de hogeropgeleide werkenden die deze werkdruk zullen ervaren. In hogere statusberoepen kan de overstap naar hybride werken makkelijker worden gemaakt, maar ook voor de crisis was dit al de groep met de hoogste werkdruk. Voorkomen moet worden dat het de sociale norm wordt dat mensen steeds vaker en meer blijven werken omdat dit digitaal kan, met hogere werk- en prestatiedruk als gevolg en mogelijk (nog hogere)

---

¹⁸ Djundeva, M., W. Huijnk, L. Thijssen en E. Miltenburg (2021). De arbeidsmarktpositie van mensen met een migratieachtergrond. In: L. van Noije, D. Verbeek-Oudijk en J. de Haan (red.), *Kwesties voor het kiezen. Analyse van vijf urgente maatschappelijke vraagstukken voor de komende kabinetsperiode*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

¹⁹ Zie noot 5.

²⁰ SCP (2020). *Beleidssignalement Maatschappelijke gevolgen coronamaatregelen. Thuiswerken en werktijdspreiding: mogelijkheden en maatschappelijke gevolgen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

uitval door psychosociale arbeidsbelasting. Hier zullen afspraken over moeten worden gemaakt. De kwaliteit van werk komt uiteindelijk op de werkvloer tot stand. Het is niet alleen afhankelijk van wet- en regelgeving, maar ook van sociale processen, bijvoorbeeld de zeggenschap die werknemers hebben en de sociale interacties met leidinggevend en collega's. Zo zijn er regelingen om (ook voor thuiswerkers) de combinatie van arbeid en privé te faciliteren, maar uiteindelijk bepalen de organisatiecultuur en de onderlinge verhoudingen of werknemers daar daadwerkelijk gebruik van (kunnen) maken. De SCP-reeks 'De veranderende wereld van werk' biedt inzicht in en kansrijke oplossingsrichtingen voor de wisselwerking tussen structurele en culturele veranderingen op de arbeidsmarkt en de doorwerking op werkenden en de samenleving.²¹

Sociaal domein: stel realistische doelen en zorg voor integraal beleid

Het sociaal domein dient als laatste vangnet voor mensen in de samenleving die het (even) niet op eigen kracht kunnen. Jaarlijks maken rond de 2 miljoen mensen gebruik van voorzieningen binnen het sociaal domein via de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015, de Jeugdwet of de Participatiewet. De coronapandemie heeft laten zien dat er soms sprake is van pech waar mensen moeilijk zelf op kunnen anticiperen. Het benadrukt het belang van een goedwerkend sociaal vangnet. Niet alleen om mensen tijdelijk te ondersteunen, maar ook om te voorkomen dat problemen cumuleren en zij ook op de langere termijn niet kunnen participeren in de samenleving.

Het is op dit moment nog onduidelijk hoe succesvol het vaccinatieprogramma zal zijn. Mogelijk blijven er ook in een periode van versoepelingen zorgen over besmetting van met name mensen met een kwetsbare gezondheid en zijn er beperkingen in de contacten van mensen. De dienstverlening in het sociaal domein zal daar dan ook op de langere termijn op moeten worden ingericht, zodat mensen de zorg krijgen die zij nodig hebben, maar ook veilig dienstverlening kunnen bieden.

Houd rekening met een groter beroep op het sociaal domein: meer druk op al bestaande problemen

Naar verwachting staat het sociaal domein de komende periode extra onder druk. Groepen met een toch al kwetsbare positie zijn door de coronacrisis extra hard getroffen (zie inleiding). Mogelijk zal er dan ook een groter beroep worden gedaan op (bijzondere) bijstand en op de schuldhulpverlening. Daarnaast is de behoefte aan zorg toegenomen, terwijl door de coronamaatregelen niet alle professionele zorg te realiseren is en mantelzorg minder goed mogelijk is. Tijdens de pandemie lijkt de vraag naar Wmo-hulp achtergebleven te zijn (uit angst voor besmetting), maar door de coronamaatregelen is er ook hulp weggevallen (w.o. dagbesteding). Daarnaast zijn er duidelijke signalen dat de vraag naar jeugdhulp en jeugd-ggz toeneemt.²²

²¹ Zie dossier 'De veranderende wereld van werk', te raadplegen via <https://www.scp.nl/onderwerpen/veranderende-arbeidsmarkt/dossier-veranderende-arbeidsmarkt>. De slotbeschouwing van deze SCP-reeks volgt eind april 2021.

²² IGJ (2021). *Factsheet: Onvoldoende tijdige en juiste hulp voor jongeren met ernstige psychiatrische problemen*. Den Haag: Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd. Geraadpleegd 19 april 2021 via <https://www.igj.nl/zorgsectoren/jeugd/publicaties/publicaties/2021/03/15/factsheet-onvoldoende-tijdige-en-juiste-hulp-voor-jongeren-met-ernstige-psychische-problemen>.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

Gemeenten hebben een grote verantwoordelijkheid om de gevolgen van de coronapandemie op te vangen. Zij moeten hiervoor voldoende zijn toegerust. Sinds de decentralisaties in 2015 is er in de uitvoeringspraktijk veel werk verzet, zowel door gemeenten als door (zorg)aanbieders, werkgevers en andere betrokken partijen. Velen voelen zich daarmee geholpen. Tegelijkertijd zien we dat de ondersteuning van kwetsbare burgers ook voor de coronapandemie nog niet op orde is gebleken.²³

Een aantal groepen wordt niet goed geholpen. Ook is de bestuurskracht van gemeenten niet altijd voldoende om de gedecentraliseerde taken uit te voeren, bijvoorbeeld door onvoldoende kennis of samenwerking en een complex systeem. Dit vraagt niet alleen om bijsturing door binnen de bestaande kaders problemen aan te pakken, maar ook om herbezinning; het opnieuw nadenken over realistische doelen voor burgers, samenleving en stelsel. Denk daarbij vanuit de burger: pas de verwachtingen, regels en rolverdeling aan zodat gemeenten in de praktijk beter in staat zijn kwetsbare burgers te ondersteunen. Er ligt een aantal opgaven voor het sociaal domein die door de coronapandemie pregnanter zijn geworden:

Met tijdelijke investeringen worden grote problemen vooruit geschoven

De coronapandemie zet het sociaal domein (ook financieel) extra onder druk. De financiële consequenties van extra druk op het sociaal domein door de coronapandemie moeten worden doordacht. Daarnaast zal ook op de langere termijn gekeken moeten worden naar een houdbaar stelsel. Het gebruik van sociaaldomeinvoorzieningen nam voor de coronapandemie al toe. Zo stijgt het gebruik van jeugdhulp flink, terwijl het aantal jeugdigen daalt, en neemt ook het gebruik van Wmo2015 toe. Hiermee neemt de druk op de gemeenten en hun budget toe. Bij de overheveling van taken naar de gemeenten werden de bijbehorende budgetten direct gekort. Gemeenten hebben echter minder mogelijkheden om efficiënter te werken dan verwacht, onder meer doordat er minder 'eigen kracht' of hulp uit eigen netwerk ('zorgzame samenleving') aanwezig is dan werd aangenomen. Daarnaast leidt investeren in outreachend werken, preventie en lichte voorzieningen, zoals sociale wijkteams, niet onmiddellijk tot afname van het gebruik van zwaardere voorzieningen, waardoor de uitgaven in het begin juist hoger uitvallen, en moeilijk te voorspellen zijn.²⁴ Er zijn wel lessen te trekken uit de vele initiatieven die tijdens de coronapandemie in buurten werden genomen, zoals boodschappendiensten en online hulpverlening voor ouderen. De coronapandemie heeft laten zien dat het betrekken van doelgroepen in het zoeken naar oplossingen noodzakelijk is om mensen mede-eigenaar van de oplossing te laten zijn, maar ook om mensen in hun waarde te laten en met respect te behandelen.²⁵

---

²³ De tekst in deze paragraaf is deels ontleend aan: Kromhout, M., P. van Echtelt en P. Feijten (2020). *Sociaal domein op koers? Verwachtingen en resultaten van vijf jaar decentraal beleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

²⁴ Zie ook: SCP (2021). *Koersen op de samenleving, Maatschappelijke opgaven en kansrijke oplossingen door de bril van burgers gezien*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

²⁵ Putters, Kim (2021). *De machinekamer van de coronacrisis. Een meervoudige crisis vraagt om een meervoudige aanpak*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Kwetsbare groepen hebben eerste hulp nodig

Enkele groepen die het meest zijn geraakt door de coronapandemie, lijken ook de groepen te zijn die in het sociaal domein al langer onvoldoende ondersteuning krijgen. Ten eerste waren er al lange wachtlijsten voor jeugd met zware problematiek: in de jeugdbescherming en -reclassering en gespecialiseerde jeugdhulp. Hoewel nog onduidelijk is welke gevolgen de coronapandemie heeft op deze zwaardere problematiek, lijken jongvolwassenen het afgelopen jaar wel een lager psychisch welbevinden te hebben en minder tevreden te zijn met hun leven dan voor corona, en weten we niet of en hoe snel dit herstelt als de samenleving heropent. Ten tweede loopt de groep met de grootste afstand tot de arbeidsmarkt in de Participatiewet het grootste risico niet aan het werk te worden geholpen (zie blijf oude en nieuwe kwetsbaren op de arbeidsmarkt actief steunen). De Participatiewet biedt nog onvoldoende alternatief voor de sociale werkvoorziening. De financiële prikkels ten gunste van relatief lichte hulpvragen benadelen deze groep. Het opvangen van de opgelopen schade door de crisis is enkel effectief als ook deze systeemproblemen worden opgelost.

Geef nu prioriteit aan de capaciteit van wijkteams om vroegtijdig een hulpvraag te signaleren

Met de decentralisaties werd beoogd dat gemeenten outreachend zouden werken en vroegtijdig problemen zouden signaleren om erger te voorkomen. Dit kwam echter bij veel gemeenten nog niet van de grond en is door de coronamaatregelen bemoeilijkt. Hierdoor blijven sommige mensen met een ondersteuningsbehoefte thans buiten beeld van hulpverleners. Ook om langdurige problemen als gevolg van de coronapandemie te voorkomen, zouden gemeenten zich proactief moeten opstellen om mensen met een onzichtbare ondersteuningsbehoefte in beeld te krijgen, om hun behoeften te inventariseren en hen op mogelijkheden voor ondersteuning te wijzen. Wijkteams kunnen hierin een rol spelen, maar hebben daar tot op heden weinig ruimte/tijd voor gehad. We adviseren hier op korte termijn samen met de wijkteams snel uitvoerbare plannen voor te maken en middelen ter beschikking te stellen voor onder meer voldoende gekwalificeerd personeel en investering in samenwerking en verwijzing.

Sommige (vooral oudere) mantelzorgers redden het niet zonder steun en geruststelling

De gevolgen van de coronapandemie kunnen van invloed zijn op professionele hulpverlening, maar bijvoorbeeld ook op mantelzorgers, die bang zijn degene te besmetten voor wie zij zorgen. Bij de mantelzorgers zien we grote verschillen met betrekking tot de gevolgen van de coronapandemie. Zo hebben vooral mantelzorgers van huisgenoten (onder wie bijvoorbeeld mantelzorgers van een dementerende partner) tijdens corona meer hulp gegeven omdat (een deel van de) ondersteuning, zoals de dagbesteding, wegviel. Andere mantelzorgers konden juist minder hulp geven, bijvoorbeeld omdat degene die zij verzorgen in een zorginstelling verblijft waar bezoeken van kracht zijn waardoor zij minder konden doen, maar ook doordat zij bang zijn degene voor wie zij zorgen te besmetten. Mantelzorgers maken zich als gevolg van corona ook vaak zorgen om (de gezondheid van) hun (vaak kwetsbare) hulpbehoevende. Langdurig intensief helpen, zoals bijvoorbeeld vaak gebeurt bij hulp aan een huisgenoot, kan leiden tot (ernstige) belasting. Om overbelasting te voorkomen is het van belang om, zodra de kans op besmettingen afneemt, de mantelzorgondersteuning (zoals respijtzorg) zo snel mogelijk weer op te starten en na te gaan hoe de mantelzorgers die deze ondersteuning het meest nodig hebben hiervan gebruik

kunnen maken. Vaak weten mantelzorgers immers niet welke ondersteuningsmogelijkheden er zijn. Maar ook werkgevers kunnen een bijdrage leveren, bijvoorbeeld door het bespreken van de mantelzorgsituatie met hun werknemers en mee te denken over oplossingen, waaronder ook verlofregelingen. We waarschuwen ervoor dat mogelijk niet alle mantelzorgers hun zorgtaken meteen zullen oppakken na het versoepelen van de coronamaatregelen. Het is logisch – zeker als er onduidelijkheid bestaat over de werking van vaccinaties – dat mensen risico's zien op besmetting. Het zorgen voor goede informatie voor en materialen ter bescherming van mantelzorgers heeft hoge prioriteit vanuit het belang van goede zorgverlening en herstel van sociale contacten.

Versnel de vereenvoudiging van regelgeving en verruim cliëntondersteuning

Het sociaal domein is (nog steeds) een complex systeem voor veel betrokken partijen. Er blijken vaak grenzen te zitten aan de verwachte ruimte van meer ruimte voor professionals en meer maatwerk, doordat er ook behoefte is aan protocollen en regels om kwaliteit te waarborgen. Voor burgers lijkt er nog verbetering nodig in de informatievoorziening over de toegang, zeker voor degenen die door de coronapandemie problemen ondervinden die zij voorheen niet kenden. Juist nu het beroep op het sociaal domein mogelijk groter wordt als gevolg van de coronapandemie, is het van belang dat de administratieve lasten zo laag mogelijk liggen. Hier ligt een taak voor het Rijk en gemeenten om de complexiteit van de regelgeving waar mogelijk ook op korte termijn te verminderen. Gezien de positieve ervaringen die veel mensen hebben met keukentafelgesprekken, omdat hun verhaal daar gehoord wordt, lijkt het een goede start deze gesprekken zo snel mogelijk te verruimen voor alle vormen van dienstverlening. Maar ook om de professionals daarbij te trainen zich echt in mensen met een hulpvraag te verdiepen en omwille van een gesprek op basis van gelijkwaardigheid de cliënten proactief cliëntondersteuning aan te bieden (wat al een wettelijk maar vaak ongebruikt recht is).

Benut de crisis om hulpvragen in het sociaal domein echt integraal aan te pakken

Het SCP beseft hoezeer de problemen zich opstapelen in het sociaal domein. Dit lijkt niet het moment om een oproep te plaatsen om minder verkokerd te werken en te investeren in samenwerking en afstemming. Dat kost immers tijd en vergt vaak een cultuurverandering. Toch kunnen wij, op basis van vele onderzoeken in de achterliggende jaren, niet anders. Dit is het moment om de andere en meer integraal georiënteerde manier van werken te faciliteren, stimuleren en zo nodig af te dwingen. De gevolgen van de coronapandemie spelen zich voor burgers namelijk tegelijkertijd op meerdere levensterreinen af. Problemen cumuleren, bijvoorbeeld doordat verlies aan werk ook leidt tot schulden of huisvestingsproblematiek. De beoogde samenwerking tussen betrokken partijen in het sociaal domein komt echter niet vanzelf van de grond en mensen hebben vaak met vele hulpverleners tegelijk te maken. Integraal werken wordt in de praktijk belemmerd door onder andere verkokering bij gemeenten én het Rijk, complexiteit van regelgeving, privacywetgeving en verschillende uitgangspunten van de verschillende wetten. Voor een integrale werking van het sociaal domein op decentraal niveau, zou ook op centraal niveau versneld met een integrale blik naar de verschillende afzonderlijke wettelijke regelingen gekeken moeten worden. Dat voorkomt dat investeringen om de schade van de crisis te beperken slechts een doekje voor het bloeden zullen blijken te zijn. Hanteer daarbij een brede definitie van het sociaal domein en geef gemeenten en instellingen de ruimte om dat te doen: zoek verbindingen en samenwerking met flankerende terreinen, zoals schuldhulpverlening, (passend) onderwijs en medische of langdurige zorg.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

De bestaande institutionele kaders moeten niet belemmerend zijn om te denken vanuit de burger en in kaart te brengen wat de best passende (integrale) aanpak is voor de cliënt, waarbij het ook van belang is dat partijen elkaar niet als concurrenten, maar als samenwerkingspartners zien. Het is urgent, zeker in de (corona)crisis, dat de meest kwetsbaren de hulp krijgen die nu nodig is om verdere achterstand op deelname aan de samenleving voor langere tijd tegen te gaan.

Conclusie en advies

Omdat de crisis bestaande problemen ook zichtbaarder heeft gemaakt en in veel gevallen heeft versterkt, laat de huidige situatie ook zien dat een herstelbeleid niet alleen de directe effecten van corona, maar tegelijkertijd ook die reeds bestaande problematiek dient te adresseren, wil het voor mensen echt effect hebben en problemen oplossen. Het SCP concludeert dat het risico bestaat dat tijdelijke maatregelen de problemen slechts tijdelijk zullen oplossen, maar dat op lange termijn de problemen juist zullen vergroten als reeds bestaande en vaak geconstateerde problemen niet worden aangepakt. Vaak geldt ook dat mensen door de coronacrisis verder in de problemen komen, omdat ze al problemen hadden. Het SCP adviseert daarom om bestaande kennis en inzichten over deze bekende problematiek van burgers mee te nemen in het herstelplan en hoopt daar met deze brief een concrete bijdrage aan te leveren.²⁶

We geven u graag nog enkele aanvullende aandachtspunten mee.

De corona-aanpak heeft burgers sterk ingeperkt in hun vrijheid. Bij sommige groepen in de samenleving riep dit veel weerstand op, wat we ook terugzien in cijfers over het vertrouwen in de overheid en de toenemende wrijving tussen groepen. Bij het versoepelen van de lockdown en het (verder) openen van de samenleving, zal de overheid stapsgewijs de zeggenschap en verantwoordelijkheid over het leven weer meer moeten verleggen richting de samenleving en de balans moeten terugbrengen in de rolverdeling tussen overheid, bedrijven en burgers. Dat vergt vertrouwen, van burgers in de overheid, maar ook in elkaar.

Het SCP roept het kabinet op om daar merkbaar aandacht aan te besteden en daar het gesprek met het parlement en de samenleving over aan te gaan. De rijksoverheid heeft ter bestrijding van de pandemie veel vraagstukken opgepakt en verantwoordelijkheid naar zich toegetrokken. In het tijdperk na corona is dat niet op alle terreinen waarschijnlijk of wenselijk. Dan zal de verantwoordelijkheid weer gedeeld moeten worden met werkgevers, werknemers en instellingen in tal van sectoren, bijvoorbeeld als het gaat over de wijze van hulpverlening, het gebruik van de openbare ruimte, het inrichten van werkzaamheden of het reguleren van ontmoetingen of (reis)bewegingen. Het is belangrijk om nu meer helderheid te verschaffen over de verdeling van zeggenschap en verantwoordelijkheden na de crisis en tijdens het openen van de samenleving.

---

²⁶ Zie ook: De Klerk, M., M. Olsthoorn, I. Plaisier, J. Schaper, F. Wagemans (red.) (2021). *Een jaar met corona. Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

19 april 2021

Ons kenmerk
SCP-2021/953

Transparantie en gedeeld eigenaarschap voor oplossingen voor de korte, maar ook langere termijn, zouden kunnen helpen om het vertrouwen terug te winnen en kunnen nieuw elan aandragen om problemen aan te pakken. Hierbij sluit het SCP aan bij het advies van de Raad voor de Volksgezondheid en Samenleving om verantwoordelijkheid te geven aan onder andere werkgevers, scholen, verpleeghuizen en welzijnsinstellingen voor het maken van goede plannen om veilig te kunnen werken, zorgen en leren. Daarbij moet ruimte zijn voor regionale verschillen en lokale oplossingen, maar ook kaders voor de aanpak: welke problemen krijgen prioriteit, welke eisen worden gesteld aan de uitvoering en welke doelen moeten worden gehaald? Veel burgers en bedrijven hebben laten zien dat zij bereidwillig en daadkrachtig zijn om oplossingen te bedenken en te organiseren voor maatschappelijke problemen. Geef hun het vertrouwen dat zij kunnen bijdragen aan het openen en herstellen van onze samenleving.

Het SCP hoopt van harte dat uw kabinet de adviezen uit deze brief kan en zal benutten, en is te allen tijde bereid deze nader toe te lichten. We gaan, en blijven, daarover graag in gesprek. Tegelijkertijd hopen wij ook dat onze adviezen worden benut ten behoeve van toekomstig kabinetsbeleid.

Een afschrift van deze brief sturen wij derhalve aan de informateur, de heer mr. H.D. Tjeenk Willink, en de voorzitters van de Tweede en Eerste Kamer, mevrouw drs. V.A. Bergkamp en de heer prof. dr. J.A. Bruijn.

Met vriendelijke groeten,

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau